

СТАНОВИЩЕ

**от проф. д-р Владимир Пенчев, ИЕФЕМ – БАН,
за дисертационния труд на Щерьо Атанасов Щерев на тема
„Бежанците от Егейска Македония и техните наследници – етнологички
аспекти“,**

**представен за придобиване на образователната и научна степен
„доктор“ по Област на висше образование – 2. Хуманитарни науки
Професионално направление – 2.1 Филология
Специалност – Фолклористика и етнология**

Представеният за защита дисертационен труд е с обем от 237 страници, използваната и цитирана литература включва 214 библиографски източника, 25 архивни източника и списък на респонденти. Съдържанието му предлага увод, четири глави и заключение. По отношение на минималните национални изисквания към дейността на кандидатите за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, при необходимост 80 т., са изпълнени 80 т. Следователно може да се твърди, че от формална гледна точка докторантът отговаря на условията за успешна защита. Доказателство за подобен извод са и изпълнените изисквания по отношение на докторантската програма, проведените занятия, взетите изпити и получените кредити от него, както личи от приложената в процедурата документация.

Но по-важното в случая е, че представеният от докторанта дисертационен текст покрива необходимите параметри от съдържателна страна. Темата несъмнено е интересна, актуална и предполагаща не само изследователски, но и съвсем прагматични резултати от гледна точка на съвременното познание. В общи линии тя е и рядко разработвана, и заради известна политкоректност, и заради сложността на етнологичкия терен. Всъщност тъкмо в това се състои до голяма степен и приносният характер на труда, защото предлага етнологички поглед върху проблематика, която досега е била преди всичко предмет на исторически и езиковедски интерес. С други думи изследването определено е полезно и има своето място в палитрата от съвременни научни дирения.

В увода на дисертацията си Щерьо Щерев предлага преглед на историческите събития, разгърнали се на територията на българската държава и на Егейска Македония от края на XIX век до днес, акцентирайки най-вече върху миграционните движения между тях и върху протуберансите в развитието на бежанския въпрос, като заключава, че той се превръща в основна тема за дебати в българското политическо, научно и обществено пространство, а през последните години интересът към него допълнително

се засилва от многото въпросителни и нерешени проблеми от една страна, и от друга, заради антибългарската политика на съседна държава. Оттук става ясно, че фокусът на дисертационния труд ще бъде насочен изцяло към бежанската проблематика, но пречупена през призмата на етнологичното теренно проучване и най-вече през наратива за събитията на отделните индивиди и на общността от наследници на бежанците от Егейска Македония в днешните български земи, и по-конкретно в региона на Гоцеделчевско. И веднага трябва да се каже, че това намерение на дисертанта е изпълнено.

По-нататък той ясно заявява, че основна цел на неговото изследване е представянето на спомена за преселението, присъстващ в съзнанието на потомците на бежанците от Егейска Македония, какво се помни и по какъв начин се разказва, за да очертае споменния образ на събитията и то както в контекста на институционалните рамки, нормативната уредба и политиките на българската държава спрямо бежанците, така и по отношение на отделните етапи на бежански вълни. На тази основа Щерев очертава и основните си изследователски задачи, целящи да разкрият от една страна очакванията на бежанците, условията за живот, социалната и културната им адаптация, а от друга – основните форми на общностно обединение и тяхното функциониране, като вниманието е насочено основно към разкриване и анализ на формите на индивидуални, колективни и публични прояви на памет, местата на памет, начините на почит, преклонение и спомняне.

Логично в увода присъства също така описание на основните методи на изследване и на използваните методологически похвати, представен е преглед на наличната литература по отделните проблеми, засегнати в труда, както и неговата структура и съдържание. Като цяло смятам, че уводната част изпълнява своите функции и насочва читателя към същността на авторския анализ в следващите глави на труда.

Първа глава, назована „Историческа рамка на изследването“, очертава контурите на историческите събития, породили изследвания проблем и неговото развитие през десетилетията. В нея са обособени няколко тематични части, позволяващи да се разгърне техният контекстуален сюжет. Най-напред са отразени църковните борби с оглед противоречията между конкуриращите се национални идеологии и влиянието им върху населението на територията на Егейска Македония, а църквата е представена като основен инструмент за самоидентификация на жителите. В следващата част накратко е представена дейността на четническите формирования в региона и отношенията им с местното население. Маркирани са също политиките на България и Гърция, насочени

към хомогенизация на населението в собствените им територии и към малцинствените общности в тях, като е обърнато специално внимание на Конвенцията за доброволна размяна на малцинства между България и Гърция след края на Първата световна война.

Следващата втора глава, озаглавена „Държавна политика към бежанците“, отново се стреми да контекстуализира изследваната проблематика и това всъщност е още една от положителните черти на дисертационния труд. Неин предмет са стратегиите на българската държава за справяне със сериозния бежански проблем и тактиките за установяване, социално подпомагане, осигуряване на поминък и на обработваема земя в полза на бежанците и т.н., разгледани през различните исторически периоди и то с изтъкване на съответните специфики. Вниманието тук естествено е фокусирано отново върху бежанците от Егейска Македония и процесите на интегрирането им в българското общество. На пръв поглед встрани от анализираната проблематика остава поставеният тук от автора акцент върху опитите за откъсването на целия Пирински дял в полза на Югославска Македония, структурните репресивни методи на държавния апарат за приканване на населението да се запише като македонско, наложеното задължително изучаване на македонски език и принудителните изселвания на големи групи хора в западна посока, но смятам, че с оглед систематичността на авторския анализ, този акцент също е необходим и има своята роля за познавателния заряд на изследването.

По мое мнение носеща конструкция на дисертационния труд е третата му глава, носеща заглавието „Културна памет и културно наследство на потомците на бежанците от Егейска Македония“. Тъкмо тя обосновава до голяма степен етнологичния прочит на проблематиката, представяйки голяма част от емпиричната база данни от извършените от автора теренни проучвания. Позовавайки се на някои водещи научни концепции за културната памет, той се съсредоточава върху белезите на травматична памет в цитираните наративи и анализира как събитията от миналото се интерпретират от потомците на бежанци от Егейска Македония, като особено внимание отделя на носталгията към старите родни домове и символното им значение в днешно време. Основно място в текста му заемат примерите за локални различия между бежанците в сферата на диалектните форми, традиционното облекло и фолклорът. Присъства и подробно представяне и анализ на редица знаци на почит към предците – възпоменателни колективни и индивидуални пътувания до старите родни места, организиране на землячески срещи, издигане на паметни плочи и т.н. Отделно е подчертан приносът на бежанското население за цялостното архитектурно развитие и промяна на редица градове след тяхното установяване в страната. Последната част на

главата е посветена на ролята, която инициативни комитети, дружества и асоциации играят като пазители на колективна памет в днешно време, като последователно са представени функциите, целите и предметът им на дейност.

Своеобразно обобщение и систематизация на заложените в трета глава основни положения на дисертационния труд представлява неговата последна глава, назована „Наративите за бежанците като израз на семейна, родова и индивидуална памет“. В нея се представят и анализират теренни записи от събеседници на автора, потомци на бежанци от Егейска Македония, в които се описват преселението на техните предци, адаптацията им, семейните и родови връзки, причините за изселването им и по какъв начин те приемат тези спомени. Акцент е поставен върху сложната мрежа от връзки и контакти между наследниците, детайлно познаващи историята на техните родове, като се разглеждат причините и предпоставките за интереса към семейната, родовата и общностната памет, респ. организацията на родови срещи като символен израз на запазването на общата история.

В заключението Щ. Щерев обобщава изпълнението на поставените цели и задачи, за да заключи, че макар и отдавна приключил, бежанският въпрос все още отчетливо присъства в общественото пространство и редовно става тема за дискусии и дебати както на частно, локално, така и на национално ниво. В този смисъл, смята той, ролята на дружествата и другите организации, стремящи се да поддържат жива връзката с преселническото минало, е ясно изразена и представена като един от основните трезори на паметта на поколенията.

Дисертационният труд включва и списък на използваните архивни материали, библиографски източници, приложения и резюме на английски език. Ще отбележа също, че основните приноси на дисертационния труд са добре очертани в съответната справка и в автореферата. Самият той представя надлежно дисертацията и е оформен по изискваните правила. С риск да се повтори, ще подчертая още веднъж, че изследването определено е полезно и има своето място в палитрата от подобни научни дирения.

Въз основа на всичко казано смятам, че дисертационният труд на тема „Бежанците от Егейска Македония и техните наследници – етнологички аспекти“ има необходимите качества за успешна защита и му давам положителна оценка. Освен това, тъй като дисертантът е бил мой студент, а и е работил в мой проект, имам достатъчно ясни и положителни впечатления за неговите научни и изследователски качества. Затова и препоръчвам на членовете на почитаемото Научно жури да присъдят на Щерьо Атанасов Щерев образователната и научна степен „доктор“ по Област на висше

образование – 2. Хуманитарни науки; Професионално направление – 2.1 Филология;
Специалност – Фолклористика и етнология.

05.06.2024 г.

София

Член на Научното жури:

проф. д-р Владимир Пенчев